

УДК 811.112.2'367.625'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.22.1.20>

ДО ПИТАННЯ СЕМАНТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ НІМЕЦЬКОЇ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ

ON THE TOPIC OF THE SEMANTIC CLASSIFICATION OF GERMAN VERBAL VOCABULARY

Крайняк О.М.,

*orcid.org/0000-0003-2233-0791**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Стаття присвячена аналізу семантичних класифікацій дієслівної лексики в німецькій мові. Актуальність теми зумовлена недостатньою вивченістю типології дієслів, уміння користуватися якою відіграє важливу роль у науково-пізнавальній діяльності процесу навчання та поглиблює знання про специфіку принципів аналізу дієслівних одиниць.

Вивчення типології дієслів проводилося лише на основі авторитетних класифікацій німецьких мовознавців, які ґрунтовно та всебічно здійснювали аналіз дієслівної семантики. В запропонованому дослідженні ми послуговувалися класифікаціями Г. Брінкмана, М. Хельбига і Й. Буша, Т. Баллмера та В. Бренненштуля, Г. Шумахера.

В основу створення цих класифікацій покладено вихідне наукове положення про поділ дієслів на три основні класи, а саме: дієслова дії, стану, процесу та доповнення вищезгаданими авторами загальноприйнятої систематизації лексичних одиниць іншими власне розробленими семантичними групами дієслів.

У германському мовознавстві традиційним визнано денотативний, парадигматичний та синтагматичний принципи класифікації дієслівної лексики, які базуються на єдності семантичних та синтаксичних показників у класифікації дієслів.

Розглянуті класифікації дієслівної лексики характеризуються складністю семантичної структури дієслів, багатогранністю їх структурних, синтаксичних та семантичних особливостей.

Цілий ряд класифікацій дієслівних значень вирізняється суперечливим характером їх систематизації, має різні принципи типології й потребує використання системного підходу до їх вивчення.

У перспективі доцільно здійснити порівняльний аналіз семантичних класифікацій дієслів серед вітчизняних та німецьких дослідників, що дозволить глибше вивчити систематизацію семантичних значень.

Ключові слова: семантична класифікація, типологія дієслів, дієслівна лексика, денотативний принцип, парадигматичний принцип, синтагматичний принцип.

The article is devoted to the analysis of semantic classifications of verb vocabulary in German. The relevance of the topic is due to insufficient study of the typology of verbs, the ability to use which plays an important role in the scientific and cognitive activities of the learning process and deepens knowledge of the specifics of the analysis principles of verb units.

The study of the typology of verbs was carried out only on the basis of authoritative classifications of German linguists, who thoroughly and comprehensively analyzed verb semantics. In the proposed study, we used the classifications of G. Brinkman, M. Helbig and J. Bush, T. Ballmer and W. Brennenstuhl, G. Schumacher.

The creation of these classifications is based on the initial scientific position on the division of verbs into three main classes, namely verbs of state, process, and the addition by the above-mentioned authors of the generally accepted systematization of lexical units and with other semantic groups of verbs developed by themselves.

Denotational, paradigmatic and syntagmatic principles of verb vocabulary classification, which are based on the unity of semantic and syntactic indicators in verb classification, are considered traditional in German linguistics.

The considered classifications of verb vocabulary are characterized by the complexity of the semantic structure of verbs, the diversity of their structural, syntactic and semantic features.

A number of classifications of verb meanings are characterized by the contradictory nature of their systematization, has different principles of typology and requires the use of a systematic approach to their study.

In the future, it is advisable to carry out a comparative analysis of semantic classifications of verbs among domestic and German researchers, which will allow a deeper study of the systematization of semantic meanings.

Key words: semantic classification, typology of verbs, verb vocabulary, denotative principle, paradigmatic principle, syntagmatic principle.

Постановка проблеми. Для традиційних лінгвістичних досліджень є характерним вивчення значення слів та виразів, яке знаходить своє відображення у номінації окремих предметів та явищ дійсності.

Семантичний аспект лексичних одиниць є предметом лексичної семантики або семасіології, яка досліджує усі одиниці мови (насамперед лексичні і фразеологічні) з точки зору здійснення ними номінативної функції, тобто функції називання предметів, явищ, якостей дії [6, с. 6 – 7].

До проблем сучасної семасіології відносяться визначення лексичного значення, вивчення синтагматичних і парадигматичних відношень в лексичній, семантичній структурі слова, причин і видів зміни лексичного значення, видів вмотивованості слова [5, с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні типи класифікації повнозначних дієслів неодноразово ставали предметом студіювання як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Семантичний аспект класифікації дієслівної лексики, вживаної у сполученні з прислівниками та дієприслівниками оцінки, на матеріалі німецької мови Німеччини та Австрії вивчала О. А. Лазебна [4]. Синтагматичний принцип класифікації дієслів, що мотивують іменники у німецькій мові, було покладено в основу наукових розвідок О. В. Хлипало [7]. Вивченню семантики категорії аспектуальності в німецькій мові, її типологічним і функціональним особливостям присвячено монографію О.М. Белих [1].

Незважаючи на те, що семантична класифікація дієслів є одним з основних питань наукових розвідок, вона все ще залишається постійним об'єктом дискусій серед вчених.

Постановка завдання. У роботі проводимо вивчення семантичних класифікацій дієслів німецьких лінгвістів, які базуються на денотативному, парадигматичному та синтагматичному принципах аналізу дієслівної лексики.

Об'єктом запропонованого дослідження виступає дієслівна лексика сучасної німецької мови.

Предметом дослідження є особливості семантичних класифікацій дієслів у німецькій мові.

Мета дослідження – надати загальний огляд досліджень німецьких вчених, присвячених семантичним класифікаціям дієслівної лексики у німецькій мові.

Виклад основного матеріалу. Традиційними визнано у мовознавстві денотативний, парадигматичний та синтагматичний принципи класифі-

кації дієслівної лексики, які були запропоновані Л. М. Васильєвим [2].

Найбільш усталеним принципом для класифікації дієслівної лексики вважається денотативний, «який служить для вираження співвіднесення мовної одиниці з предметом чи явищем, указує на предмет безвідносно до його природних чи відмітних рис» [3, с. 60]. Використання цього принципу вможливує поділ дієслів на лексико-семантичні групи (дієслова психоемоційного стану, руху, мовлення та ін.). Виділення класів дієслів відбувається інтуїтивно, спираючись на власний досвід та знання.

Парадигматичний підхід до вивчення дієслівної лексики використовують для студіювання відношень між словами і групами слів на основі спільності або протилежності їх значень. За цим принципом поділяють основні класи дієслів з інваріантним значенням стану, дії, процесу. Парадигматичний принцип застосовують також для поділу дієслів на каузативні, некаузативні, статальні та інхоативні.

Синтагматичний принцип класифікації ґрунтується на кількості та якості (семантичного змісту) дієслівних валентностей, тобто здатності слова до поєднання з іншими словами [2, с. 40]. Від властивості слова сполучатися з певним колом лексичних одиниць залежить кількість семантичних типів дієслів.

Для того, щоб вивчити типологію дієслівної лексики, ми звернулися до найавторитетніших семантичних класифікацій німецьких лінгвістів Г. Брінкмана, М. Хельбига і Й. Буша, Т. Баллмера та В. Бренненштуля, Г. Шумахера. В основу створення цих класифікацій покладено принцип поділу дієслів на три основні класи, а саме: дієслова дії, стану, процесу, та доповнення іншими власне розробленими семантичними групами дієслів.

Найбільш визнаною є семантична класифікація дієслів, яку запропонував німецький лінгвіст Г. Брінкман. Послугуючись парадигматичним та синтагматичним підходом до вивчення дієслівної лексики, вчений виділяє п'ять лексико-граматичних класів повнозначних дієслів в німецькій мові:

1. *Handlungsverben* – дієслова дії, а саме перехідні дієслова, які позначають активну дію, що спрямована на об'єкт: *malen, beobachten*.

2. *Vorgangsverben* – дієслова процесу, що вказують на послідовну зміну стану або розвитку чого-небудь: *laufen, steigen, fallen*.

3. *Zustandsverben* – дієслова стану для опису стану людей і предметів, які тривають деякий час: *schlafen, ruhen, liegen, sitzen*.

4. *Geschehensverben* – дієслова на позначення події, що репрезентують життя як процес: *gelingen, misslingen, sich ereignen, passieren*.

5. *Witterungsverben* – безособові дієслова на позначення природних явищ, у яких іменник не може виступати в ролі підмета: *es regnet, blitzt, donnert, stürmt* [9, с. 122].

Ця класифікація потребує, на наш погляд, ще більш системної деталізації та опису значення кожного дієслова, оскільки, наприклад, клас дієслів дії є занадто загальним. Дієслова дії можуть ще поділятися на лексичні одиниці для позначення розумової, мовленнєвої або фізичної діяльності людини.

Заслуговує на увагу також семантична класифікація німецьких дієслів М. Хельбига і Й. Буша. Узявши за основу парадигматичний та синтагматичний принципи типології дієслівної лексики, дослідники розрізняють такі семантичні типи:

1. *Tätigkeitsverben* (дієслова діяльності), які вказують на те, що суб'єкт виконує дію: *arbeiten, aufschreien, sich bemächtigen, bewegen, essen, helfen, gehen, kämpfen, lesen, öffnen, singen, spielen, springen, töten, turnen, wandern, zerbrechen*. До цієї групи автори відносять також каузативні дієслова (*kausative Verben*), які виражають суб'єктивно-об'єктивні та причинно-наслідкові відношення: *zerbrechen, töten*.

2. *Vorgangsverben* (дієслова процесу або зміни стану) позначають процес або зміни, яких зазнає суб'єкт і які змінюють стан суб'єкта: *erfrieren, erkranken, ermüden, erwachen, einschlafen, fallen, hinfallen, sterben, verfaulen, verblühen, verhungern*.

3. *Zustandsverben* (дієслова стану) виражають постійний стан, у якому перебуває особа: *sich befinden, liegen, sein, stehen, umgeben, wohnen*.

4. *Verben des Wahrnehmens* (дієслова відчуття та сприйняття) пов'язані з пізнавальною діяльністю людини, яка є процесом відображення предметів та явищ дійсності: *sehen, hören, empfinden*.

5. *Verben des Wissens* (дієслова ментальної діяльності) позначають розумові процеси людської діяльності: *glauben, kennen, wissen, verstehen*.

6. *Verben allgemeiner Relationen* (дієслова релятивної семантики або внутрішнього відношення) описують різні види взаємовідношень між людьми, виражають не тільки відношення суб'єкта до процесу, але і відношення мовця до висловлення: *lieben, hassen*.

7. *Ereignisverben* (дієслова на позначення події) репрезентують ті явища, які відбуваються в суспільстві та навколишньому середовищі: *es schneit, regnet, blitzt, donnert, dämmert, dunkelt, hagelt, nieselt, kracht, taut, zieht, zischt* [10].

Укладачами цієї семантичної класифікації була запропонована найбільш повна та об'єктивна типологія дієслівної лексики, яка охоплює основні класи дієслів.

На думку Т. Баллмера та В. Бренненштуля, розподіл дієслів німецької мови на три основні семантичні типи є неповним та малоінформативним. Лінгвісти достатньо детально розробили семантичну класифікацію, яка базується на одинадцяти семантичних типах:

1. *Sachverhalte betreffende Verben* (дієслова на позначення об'єктивної дійсності): *stimmen, gelten, zutreffen*.

2. *Vorgänge (Zustände und Zustandsvorgänge) betreffende Verben* (дієслова на позначення процесу або зміни стану): *ablaufen, verlaufen, passieren*;

3. *Existenz betreffende Verben* (дієслова на позначення існування, наявності): *existieren, bestehen, vorkommen*.

4. *Eigenschaften und Relationen bezeichnende Verben* (дієслова на позначення якостей, властивостей, відношень та співвідношень): *sich ähneln, sich gleichen, taugen*.

5. *Bewegungsverben* (дієслова на позначення руху): *sich bewegen, sich ausdehnen, sich verkürzen*.

6. *Zustößverben* (дієслова сприйняття та психічної діяльності на позначення впливу на індивіда або об'єкт): *zustoßen, wahrnehmen, sehen*.

7. *Bewirkungsverben* (дієслова на позначення причинно-наслідкових відношень): *anspornen, inspirieren, anregen*.

8. *Kontrollierte Eingriffe bezeichnende Verben* (дієслова на позначення контрольованих втручань, які направлено на себе, на інших людей та на навколишнє середовище): *tun, machen, durchführen*.

9. *Kontrollierte Übergriffe bezeichnende Verben* (дієслова на позначення перевищення повноважень та порушення особистого простору): *antatschen, anrühren, grabtschen*.

10. *Produktions- und Zerstörungsverben* (дієслова на позначення створення та руйнування): *käsen, verkleckern, verzerren*.

11. *Transaktionsverben* (дієслова на позначення здійснення закінчених дій стосовно визначеного об'єкта): *geben, überreichen, aushändigen* [8, с. 109].

Запропонована класифікація Т. Баллмера та В. Бренненштуля поєднує в собі парадигматичний та когнітивний підходи до аналізу дієслівних груп, де значення лексичних одиниць слугує засобом доступу до осмислення тих чи інших аспектів пізнання світу людиною. Багаторівнева

когнітивна система людини, яка складається з підсистем сприйняття та мислення, знаходить своє вираження у типології дієслівної лексики.

Синтагматичний принцип аналізу для дієслівної лексики було застосовано в словнику «*Verben in Feldern. Valenzwörterbuch zur Syntax und Semantik deutscher Verben*» для деталізованого вивчення синтаксичних та семантичних особливостей німецьких дієслів [11, с. 122].

До словника включено сім макрополів, які охоплюють більше ніж тисячу лексичних одиниць та розпадаються на інші мікрополя:

1. *Verben der allgemeinen Existenz* – дієслова на позначення загального буття, до складу яких входять: 1) *Zustandsverben der allgemeinen Existenz* – дієслова стану (*geschehen, existieren, es gibt*); 2) *Vorgangsverben der allgemeinen Existenz* – дієслова процесу або зміни стану (*sich entwickeln, entstehen, sich bilden*) та 3) *kausative Verben der allgemeinen Existenz* – каузативних дієслів на позначення загального буття (*schaffen, produzieren, erfinden*).

2. *Verben der speziellen Existenz* – дієслова спеціального буття, що вказують на просторові або часові відношення. Вони поділяються на два субкласи: 1) *Verben der Existenzsituierung* – лексеми, що експлікують можливість існування в певній ситуації (*sich befinden, vorkommen*) та 2) *Verben der Existenz im speziellen Kontext* – лексичні одиниці, які функціонують у певному контексті, в конкретній ситуації (*dasein, fehlen, untergehen*).

3. *Verben der Differenz* – диференційні дієслова, що відображають відмінності позначеного словом поняття від понять того самого класу в межах одного лексичного поля. Диференційні дієслова розділено на три поля: 1) *Allgemeine Verben der Differenz* – дієслівні лексеми для позначення загальних відмінностей (*unterscheiden, differieren, abweichen von*); 2) *einfache Änderungsverben* – дієслова, які вказують на незначні зміни (*sich verändern, werden, wachsen*); 3) *kausative Änderungsverben* – каузативні диференційні дієслова (*wandeln, entwickeln, vergrößern*).

4. *Verben der Relation und des geistigen Handels* – дієслова релятивної семантики та духовної діяльності, які поєднують у своєму лексико-семантичному полі п'ятнадцять мікрополів та вирізняються різноманітністю значень. Для дослідження польового характеру цієї дієслівної групи виокремлюють такі мікрополя, як: 1) *allgemeine Relationsverben* – дієслова загального відношення (*sich beziehen, zuordnen, verknüpfen*); 2) *Verben der Identität und Äquivalenz* – дієслова на

позначення еквівалентності та ідентичності (*sein, es handelt sich um, übereinstimmen*); 3) *Verben des Strukturierens* – структурні дієслова, які є базою творення для дієслів на позначення єдності на ґрунті спільності мети, поглядів або інтересів (*zusammenfassen, integrieren, organisieren*); 4) *Verben der Bestandteilrelation* – дієслова, що передають співвідношення складових частин, які відносяться до цілого (*gehören zu, zählen zu, enthalten*); 5) *Verben der Grundlegung* – дієслова, що репрезентують джерело виникнення, розвитку чого-небудь (*zugrunde liegen, basieren auf, sich stützen auf*); 6) *Verben des Folgens und der Folgerung* – дієслова для зазначення причин та наслідків (*folgen aus, sich ergeben aus, ableiten aus*); 7) *Verben des Zielens* – дієслова цілі (*zielen auf, richten auf, abzielen auf*); 8) *Verben der Berührung* – дієслова ставлення (*betreffen, berühren, tangieren*); 9) *Verben der Evaluation* – дієслова оцінки (*halten für, betrachten als, auffassen als*); 10) *Verben der Orientierung* – дієслова, які позначають здатність орієнтуватися у просторі, розбиратися в якійсь важливій справі або складній ситуації (*sich anlehnen, orientieren, befolgen*); 11) *Verben der Aufmerksamkeit* – дієслова, що репрезентують зосередження думки або зору, слуху на будь-якому об'єкті (*bedenken, beachten, achten auf*); 12) *Verben des Außerachtlassens* – дієслова, що передають небажання налаштуватися на сприйняття, фіксування чого-небудь органами чуття, пам'яттю, розумом (*übersehen, ausklammern, vernachlässigen*); 13) *Verben der geistigen Beschäftigung* – дієслова розумової діяльності (*sich zuwenden, ansprechen, sich beschäftigen*); 14) *Verben des Untersuchens* – дієслова, що характеризують ретельний науковий розгляд з метою пізнання, виявлення чогось (*untersuchen, analysieren, erforschen*); 15) *Verben des Prüfens* – дієслова, які позначають з'ясування правильності, точності, переконання в наявності або відсутності та ін. (*prüfen, überprüfen, nachprüfen*).

5. *Verben des Handlungsspielraums* – дієслова на позначення можливостей, які у свою чергу поділяються ще на два субкласи: 1) *Zustandsverben des Handlungsspielraums* – дієслова стану, що вказують на здійсненість, допустимість чого-небудь (*können, dürfen, befugt sein*) та 2) *kausative Handlungsverben des Handlungsspielraums* – каузативні дієслова дії (*erlauben, verbieten, zwingen*).

6. *Verben des sprachlichen Ausdrucks* – дієслова ментальної дії, котрі охоплюють три мікрополя: 1) *Verben des Mitteilens* – дієслова повідомлення (*mitteilen, übermitteln, melden*); 2) *Verben des Übermittelns* – дієслова передачі інформації

(*ausrichten, zukommen lassen*) та 3) Verben des Diskutierens – дієслова на позначення дискусії, обговорення спільних питань (*diskutieren, debattieren, besprechen*).

7. Verben der vitalen Bedürfnisse – дієслова на позначення життєвонеобхідних, фізіологічних потреб людського організму, які функціонують відокремлено від інших лексико-семантичних полей та складаються з 3 мікрополей: 1) Verben des Besitzes und des Besitzwechsels – дієслова володіння та обміну надбанням (*besitzen, geben, verlieren*); 2) Verben der Konsumation – дієслова споживання, тобто на позначення дій уживання їжі та питва (*sich ernähren, essen, trinken*); 3) Verben des Schlafens und Wachseins – дієслова на позначення сну (стану спокою організму) та неспання (пильнування) (*schlafen, wach sein, aufwachen, einschlafen*).

Семантична класифікація Г. Шумахера охоплює велику кількість груп дієслів, які поділяються на менші підгрупи, та здається непропо-

рційно згрупованою й занадто громіздкою. Все це призводить до виникнення деяких труднощів із розумінням складників лексико-семантичних груп дієслів.

Висновки. Попри численність досліджень та спроб здійснити єдину семантичну класифікацію дієслів в німецькій мові, питання типології дієслівної лексики до сих пір лишається актуальним. Це зумовлено передусім складністю семантичної структури дієслів, багатогранністю їх структурних та семантичних особливостей.

Цілий ряд класифікацій дієслівних значень вирізняється суперечливим характером їх систематизації, має різні принципи типології й потребує використання системного підходу до їх вивчення.

У перспективі доцільно здійснити порівняльний аналіз семантичних класифікацій дієслів серед вітчизняних та німецьких дослідників, що дозволить глибше вивчити систематизацію семантичних значень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беліх О. М. Категорія аспектуальності в сучасній німецькій мові: семантичні та дискурсивні аспекти. Монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. 140 с.
2. Васильєв Л. М. Семантика русского глагола: Учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации. М.: Высшая школа, 1981. 184 с.
3. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
4. Лазебная Е. А. Классификация глаголов, сочетающихся с наречиями и деепричастиями оценки, в современном немецком языке Германии и Австрии *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Вип. 14. 2015. С. 145 – 150.
5. Левицкий В. В. Семасиология. Винница: Нова книга, 2006. 512 с.
6. Мартинюк А. П. Основи наукових досліджень у лінгвістиці: Навчально-методичний посібник. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 40 с.
7. Хлипало О. Класифікація твірних дієслів, що мотивують іменники у німецькій мові *Studia Methodologica*. Тернопіль: ТНПУ, 2011. Вип. 31. С. 43 – 46.
8. Ballmer T. T. Deutsche Verben: Eine sprachanalytische Untersuchung des deutschen Verbwortschatzes / Thomas T. Ballmer; Waltraud Brennenstuhl. Tübingen: Narr. 1986. 413 s.
9. Brinkmann H. Die Wortarten im Deutschen *Das Ringen um eine neue deutsche Grammatik*. Darmstadt, 1965. S. 101 – 127.
10. Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, J. Buscha. Langenscheidt. Verlag Enzyklopädie, 1996.
11. Schumacher H. Verben in Feldern. Valenzwörterbuch zur Syntax und Semantik deutscher Verben. Band. 1, Teil 1. Berlin, New York: De Gruyter, 2011. 896 S.